

Rothuizen van Doorn 't Hooft Architecten Stedenbouwkundigen Goes Middelburg Breda Terneuzen

vierkantpaarsextern #03

Historische
Gebouwen

Rothuizen van Doorn 't Hooft
Architecten
Stedenbouwkundigen
Goes Middelburg Breda Terneuzen

Bureau
opgericht in 1930

Contact
rdh@rdh.nl
www.rdh.nl

RDH Breda
Reduitlaan 31
Postbus 2128
4800 CC Breda
tel: +31 (0)76 - 53 17 444
fax: +31 (0)76 - 53 17 455

RDH Goes
Frans den Hollanderlaan 12
Postbus 233
4460 AE Goes
tel: +31 (0)113 - 27 68 68
fax: +31 (0)113 - 21 44 20

RDH Middelburg
Stadsschuur 2
Postbus 29
4330 AA Middelburg
tel: +31 (0)118 - 65 37 37
fax: +31 (0)118 - 61 59 12

RDH Terneuzen
Zuidlandstraat 113
Postbus 1012
4530 GA Terneuzen
tel: +31 (0)115 - 62 19 48
fax: +31 (0)115 - 68 95 20

Restaureren doe je voor het gebouw, niet voor jezelf.

Restauratie is voor Rothuizen van Doorn 't Hooft (RDH) een vanzelfsprekend onderdeel van het vak. Om dit specialistische werk te stroomlijnen, is de productgroep Historische Gebouwen ingesteld. Deze zes mensen hebben een sterke affiniteit met het gebouwde erfgoed en de sporen die het verleden er op heeft achtergelaten.

De productgroep heeft inmiddels een schat aan ervaring en vakmanschap opgebouwd en kent alle ontwikkelingen op het gebied van consolidatie van oude bouwwerken. De mensen verrichten de gebruikelijke architectenwerkzaamheden, toegespitst op historische gebouwen. Dit houdt in dat ook specifieke diensten kunnen worden aangeboden, zoals de opname van de technische staat of assistentie bij het doorlopen van de monumentgebonden vergunning- en subsidietrajecten. Nauwgezette begeleiding op de bouwplaats is, vanwege de onvervangbare historische constructies, essentieel.

De specifieke kennis van de productgroep wordt regelmatig ingezet ter ondersteuning van collega's die deze ontberen.

Colofon

Dit is een uitgave van Rothuizen van Doorn 't Hooft. Als u vragen heeft, kunt u contact opnemen via nummer 0113-27 68 68 of mail onze redactie op rdh@rdh.nl

ontwerp: Battery Battery
tekstredactie: Inge Heuff
fotografie: Ruden Riemens en
RDH, tenzij anders
vermeld
drukkerij: NPN Drukkers
oplage: 1.500
© januari 2007

2
Herbestemming

4
Interieurs

6
Vestingwerken

8
Kastelen

10
Zeeuws Museum

In dit nummer:

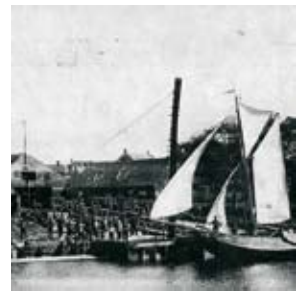

Historische Gebouwen

De afgelopen jaren zijn vele restauraties, aanpassingen en verbouwingen gerealiseerd. Uitgangspunt voor RDH is altijd het behouden of herstellen van specifieke kwaliteiten van het object. Dit geldt zeker voor de koppeling tussen oud en nieuw, waarbij de harmonie van groot belang is. RDH is betrokken bij een groot aantal restauratie- en onderhoudsprojecten, waaronder kerken, kastelen, stadsmuren, vestingwerken, molens, watertorens en musea. In deze uitgave van Vierkant Paars extern wordt u een selectie van door RDH gerealiseerde projecten getoond.

12
Huis ter Horst

14
Werf Meerman

16
Historische boerderijen

18
Monumentale architectuur van leem

20
Onderhoudsplannen en opnames

E.J. Brans (1956)

Bij Rothuizen van Doorn 't Hooft is Erik-Jan Brans dé restauratiearchitect. Hij leverde esthetische en restauratie-ethische inbreng bij de diverse projecten die in dit themanummer worden besproken.

Lunet B

Watertoren Hazerswoude

Een passende, maatschappelijk geaccepteerde herbestemming is dé manier om een monument duurzaam te kunnen behouden.

Pakhuis Balans 17

Kerk Nieuwdorp

Herbestemming

De beste waarborg voor een duurzaam behoud van een monument is een passend gebruik. Alleen door het gebouw of complex een functie te laten vervullen in de samenleving, zal de samenleving het nodig vinden om voor het monument te zorgen.

Die passende functie kan echter wel sterk in karakter verschillen. Monumenten kunnen een heel specifiek gebruik eisen om hun waarde te kunnen behouden. Denk maar aan een kerk met een monumentaal interieur. De nieuwe bestemming zal de ruimtebeleving en de interieurelementen intact moeten laten.

Maar aan de andere kant zijn er genoeg monumenten die een sterke ingreep voor een passende bestemming verdragen. Een fabriekscomplex bijvoorbeeld, heeft vooral waarde als samenstel van gebouwen. Voor een dergelijk complex zijn veel nieuwe functies denkbaar die geen afbreuk aan de ensemblewerking doen maar die juist een nieuwe samenhang creëren. Voor die nieuwe bestemming zullen vaak wel forse ingrepen in de afzonderlijke gebouwen nodig zijn. Fabrieksgebouwen zijn nu eenmaal meestal ontworpen voor een specifieke toepassing.

Herbestemming kan dus op verschillende manieren worden uitgevoerd. Zo is Stadsschuur 2 in Middelburg een voorbeeld van een herbestemming waarbij door een ingreep op één plek de nieuwe functie kon worden ingepast. Deze in oorsprong lege, laat 16e eeuwse stadstimmerloods is aangepast aan een kantoorfunctie. Om de ruimtelijkheid te behouden, zijn de 'harde' functies (installaties, pantry en toiletten, overlegruimten en stiltewerkplekken) opgenomen in een enkel duidelijk element.

Lunet B in Breda werkt eigenlijk precies andersom. Hier staat het monument in een glazen doos en wordt de ruimte daar omheen juist benut. Het monument zelf is vrijwel onaangetast gebleven; de aanpassing is vooral van invloed op de manier waarop de buitenkant wordt beleefd.

Het draait uiteindelijk om de balans tussen monument en bestemming. Om die balans te vinden, zullen er soms concessies moeten worden gedaan. De ene keer kan niet het gehele wensenpakket in het monument opgenomen worden, of wordt niet precies voldaan aan de geldende wet- en regelgeving. Een andere keer zal er toch zwaarder in het monument worden ingegrepen dan dan puur vanuit het monument gedacht, wenselijk is. Maar uiteindelijk zal de nieuwe functie het behoud betekenen van het monument.

Lunet B Nieuwbouw en consolidatie

Opdrachtgever
Stadsherstel Breda
Locatie Breda
Ontwerp 2002-2004
Realisatie 2005

Watertoren Hazerswoude Verbouw tot kantoor

Opdrachtgever
Hoogvliet beheer te Alphen aan de Rijn
Locatie Hazerswoude
Ontwerp 2000
(oorspronkelijke bouw 1911)
Realisatie 2002

Pakhuis Balans 17 Restauratie en aanpassing

Opdrachtgever
B.V. Monumentenbeheer Middelburg
Locatie Middelburg
Ontwerp 1999
Realisatie 2001

Kerk Nieuwdorp Herbestemming

Opdrachtgever
Van Garderen & Dekker
Projectontwikkeling B.V.
Locatie Nieuwdorp
Ontwerp 2002
Realisatie 2005

Heilige Hartkerk Herbestemming

Opdrachtgever
BVR Projectontwikkeling
Locatie Roosendaal
Ontwerp 2004-2006
Realisatie 2007

Stadsschuur Renovatie en herbestemming

Opdrachtgever
B.V. Monumentenbeheer Middelburg
Locatie Middelburg
Ontwerp 1999
Realisatie 2001

Heilige Hartkerk

Interieur Stadsschuur

Interieur Stadsschuur

Onderzoek naar de oorsprong van interieurs lijkt op rechnerwerk. Elk spootje kan leiden naar de oplossing.

Stijlkamer uitgeverij De Geus

Stijlkamer uitgeverij De Geus

Kerk Naaldwijk

Interieurs

Een gebouw, dus ook een monument, is gebouwd uit de noodzaak (binnen)ruimten af te scheiden van de omgeving, en het interieur (of de functie) te beschermen tegen invloeden van buitenaf. Het interieur van een gebouw is dus eigenlijk belangrijker dan de buitenkant.

Omdat het gebruik door de eeuwen heen steeds andere eisen stelde, bijvoorbeeld door verandering van functie of van smaak, zijn de interieurs van monumenten aan veel veranderingen onderhevig geweest.

Door breed onderzoek is het meestal wel mogelijk om van iedere periode de sporen terug te vinden. Dat kan zijn in de lagen verf op de kozijnen, of in de lagen behang achter een plint. Ook de plaats van de wanden of een vreemde mengeling van stijlen rond de haardpartij kunnen achtergrondinformatie geven over her- en verbouw van een interieur. Die gelaagdheid maakt een monument anders dan een nieuw gebouw. Het historische interieur geeft een monument haar specifieke karakter en dat wordt weerspiegeld in het gebruik.

De voormalige Wijnaendt van Stijnsfundatie in Breda is aangepast en bevat nu het uitgevershuis De Geus. De interieur-elementen die aanwezig waren, zijn behouden. Zij zijn gecombineerd met elementen en voorzieningen die de nieuwe functie eist. Samen vormen zij een reeks Stijlkamers die elk een eigen karakter hebben.

Toch is het soms gewenst om een interieur te conserveren zoals het is. Soms is het zelfs beter om het interieur zuiverder in stijl te maken door het te ontdoen van niet in de stijl storende elementen. Meestal wordt hiertoe besloten wanneer het interieur een grote historische waarde heeft, of een goed voorbeeld is van een bepaalde interieurstijl.

Dit was bijvoorbeeld het geval bij de Regentenkamer van het Weeshuis in Aardenburg. Dit laat 19^e eeuwse interieur wordt alleen gebruikt voor vergaderingen en heeft daarom vrijwel volledig zijn oorspronkelijke uitmonstering behouden.

Stadsschuur Renovatie en herbestemming

Opdrachtgever
B.V. Monumentenbeheer
Middelburg
Locatie Middelburg
Ontwerp 1999
Realisatie 2001

De Geus Uitgeverij Restauratie en aanpassing

Opdrachtgever
Uitgeverij De Geus
Locatie Breda
Ontwerp 2001/2002
Realisatie 2003

Kerk Naaldwijk Restauratie

Opdrachtgever
Kerkvoogdij Hervormde Gemeente
Naaldwijk
Locatie Naaldwijk
Ontwerp 2000
Uitvoering 2003-2004

Regentenkamer Aardenburg Restauratie

Opdrachtgever
Stichting Commissie van Beheer
voormalig St. Janshuis en
Dischgoederen toebedeeld aan de
Nederlands Hervormde Diaconie te
Aardenburg
Locatie Aardenburg
Ontwerp 1998
Realisatie 1999

Regentenkamer Aardenburg

Coastline

Wal Gorinchem, foto: Marcel Köppen

Slot buskruitmagazijn, foto: Marcel Köppen

Vestingwerken vragen om een goede analyse van gebruikte specie- en steensoorten.

Plantenbehoud wal Gorinchem, foto: Marcel Köppen

Inboetwerk wal Gorinchem, foto: Marcel Köppen

Vestingwerken vragen om een speciale aanpak

Er is veel baksteen gebruikt voor de circa vier kilometer vestingwal in Gorinchem die gerestaureerd werd. Maar dat is dan ook een kenmerk van vestingwerken; de vaak lange en hoge muren bestaan uit massief metselwerk.

Het herstel van historische vestingwerken vraagt om een bijzondere aanpak. Veel vestingmuren bestaan uit de combinatie grondwal en gemetselde muur met (grondgedekte) gemetselde ruimten. De constante vochtbelasting en gronddruk veroorzaken specifieke problemen. De vestingmuur van Gorinchem heeft als extra bijzonderheid dat een deel nog steeds functioneert als primaire waterkering en dus aan waterbouwkundige eisen moet voldoen. „We hebben een inventarisatie van de gebruikte specie- en steensoorten gemaakt”, vertelt restauratiearchitect Erik Jan Brans. „De eigenschappen van deze materialen zijn geanalyseerd en op basis daarvan is een specifiek voor dat soort metselwerk geschikte mortel samengesteld. De bakstenen zijn speciaal voor dit project gebakken.”

Vervolgens werden de vestingmuren en -wallen hersteld. Brans: „De waterkering moest solide gemetseld worden. Maar op sommige punten moet je hem gecontroleerd laten scheuren. Hiervoor zijn zwakke plekken in het nieuwe werk aangebracht.

Je kunt namelijk beter een scheur in nieuw werk hebben, dan het nieuwe werk zo goed maken dat vervolgens een historisch deel gaat scheuren. Want door de gronddruk zal zo'n muur altijd weer gaan werken en deze lange muren zijn niet bij de bouw gedilateerd.”

Vanuit datzelfde oogpunt is op een aantal plaatsen ook zichzelf opofferend pleisterwerk gezet. „Dat pleisterwerk zal door verzadiging met zouten op een zeker moment vergaan en moet dan vervangen worden”, legt Brans uit. „Maar de onderliggende laag wordt wel tegen verder verval beschermd.”

In deze vestingwallen bevinden zich 19^e eeuwse grondgedekte ruimtes als kruitmazijnen. De toegepaste bouwmaterialen blijken het vocht uitstekende te reguleren als de ventilatie maar goed is. Door het systeem van kanalen, spouwmuren en dubbele vloeren weer functioneel te maken, bleek de vochtigheid tot een aanvaardbaar niveau te dalen.

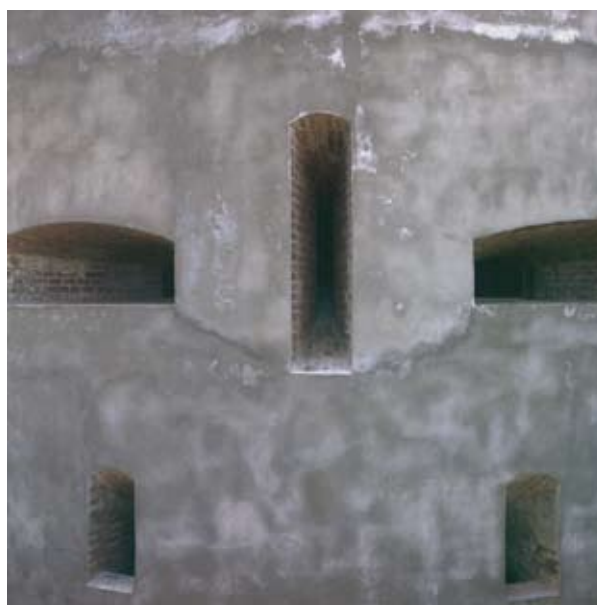
De stadsmuur van Zaltbommel heeft sinds de 16^e eeuw zijn functie verloren en is ruïneus geworden. Brans: „Consolidatie, verder verval vertragen met behoud van het karakter, is hier de enige oplossing. Er bestaan veel technieken. In onze vestiging in de Lunet B in Breda hebben we diverse technieken toegepast die ook voor Zaltbommel geschikt zijn.” Voorbeelden zijn loshangend metselwerk met glasfiberstaafjes verankeren, losse schillen vastzetten door injectietechnieken, en ondersteunen op plaatsen waar het metselwerk instabiel dreigt te worden. Ook hier is een goede samenwerking van baksteen en mortel cruciaal.

De vaak bijzondere vegetatie kan positieve (beschermende) en negatieve (scheurende) effecten hebben op de vestingwerken. „In Zaltbommel kozen we voor een afdeklaag van kleihoudende plaggen op de muurkroon als buffer tegen regenbuien en vorst. De tijd zal uitwijzen of dat werkt.” RDH adviseert dan ook altijd een ecologische verkenning op te laten stellen, ter behoud van bijzondere planten. In Gorinchem zijn delen van het metselwerk die in de waterkering niet te behouden waren met de bloeiende planten getransplanteerd naar een andere plaats.

**Verdedigingswerken
Restauratie**
Opdrachtgever
Gemeente Gorinchem
Locatie Gorinchem
Ontwerp 2002
Realisatie 2003-2004

Oude stadskaart Zaltbommel

Caponnière wal Gorinchem, foto: Marcel Köppen

**Wallen
Versterking**
Opdrachtgever
Arcadis
Locatie Gorinchem
Ontwerp 1996-1998
Realisatie 2000-2003

**Stadsmuren
Consolidatie**
Opdrachtgever
Gemeente Zaltbommel
Locatie Zaltbommel
Ontwerp 2004
Realisatie 2005-2010

Een kasteel wordt pas echt levend als de geschiedenis er aan af te lezen valt.

Kasteel Westhove, foto: Karel Tomei

Ruïne Brederode

Slot Moermond

Kastelen

Door de rol die kastelen spelen in geschiedenisverhalen en sprookjes, hebben zij een speciaal soort aantrekkingskracht en prikkelen zij de fantasie. Bij de instandhouding van een kasteel gaat het daarom over meer dan het technische behoud.

Bij kastelen is de manier waarop het kasteel beleefd kan worden, belangrijk. Meer nog dan bij andere monumenten moeten de sporen van de aanpassingen en veranderingen uit het verleden zichtbaar blijven.

Kasteel Westhove

Kasteel Westhove dateert uit de 12^e of 13^e eeuw. Diverse prominenten uit hun tijd hebben er verbleven. In 1572 werd Westhove door de Geuzen op de Spanjaarden heroverd, een groot gedeelte ging door brand verloren. In 1948 en 1977 is het gebouw grondig gerestaureerd.

Eigenaar Stichting Buitenplaats Westhove heeft in 2004 het kasteel gerestaureerd en de huurder Stayokay (jeugdherbergorganisatie) heeft het hostel, met kamers in de koetshuizen en in het kasteel, gerenoveerd. RDH heeft de restauratie voorbereid en begeleid. De restauratie van de Romeinse Brug (een follie uit 1805) bij het kasteel is momenteel in voorbereiding.

Ruïne van Brederode

Ruïne van Brederode zijn de resten van Kasteel Brederode, gebouwd tussen 1282 en 1292 bij Santpoort-Zuid. In 1573 werd het kasteel geplunderd en in brand gestoken door Spaanse soldaten. De ruïne viel ten prooi aan het oprukkende stuifzand van de duinen. Om verder verval te voorkomen, heeft de Rijksgebouwendienst RDH de opdracht gegeven de kasteelresten te inventariseren en een tienjarig onderhoudsplan op te stellen. Tijdens het onderhoud moet publieksbezoek mogelijk blijven.

Slot Moermond

Slot Moermond (Renesse) werd rond 1229 gesticht door Costijn van Zierikzee. Tweemaal werd het kasteel door veldslagen verwoest, maar telkens herbouwd.

Na de watersnoodramp van 1953 bracht een grondige restauratie in 1955 het slot weer terug in de originele staat. De laatste decennia is het kasteel onder meer in gebruik als congrescentrum. Om aan alle uiteenlopende wensen te kunnen voldoen, heeft RDH in opdracht van de Stichting Slot Moermond als uitbreiding een moderne tuinkamer ontworpen. Deze aanbouw moest herkenbaar uit onze tijd dateren.

Slot Ter Hooge

Het landgoed Ter Hooge (begin 14^e eeuw) ligt net buiten de huidige bebouwde kom van Middelburg, richting Koudekerke. Halverwege de 18^e eeuw was het slot zo vervallen dat eigenaar Jan van Borssele besloot het af te breken en een nieuw kasteel te bouwen. Met die herbouw kreeg Ter Hooge zijn huidige vorm met de twee identieke torens en vleugels, passend voor de Pruijktijd. Sinds tien jaar is Slot Ter Hooge onderverdeeld in vijf appartementen met een Vereniging van Eigenaren. Voor deze VvE heeft RDH een meerjarenonderhoudsplan opgesteld om het slot in goede staat te behouden.

Kasteel Westhove Restauratie

Opdrachtgever
Stichting Buitenplaats Westhove
Locatie Oostkapelle
Ontwerp 2002
Realisatie 2003-2004

Ruïne Brederode Consolidatie

Opdrachtgever
VROM-Rijksgebouwendienst
Locatie Santpoort-Zuid
Ontwerp
Onderhoudsplan opgesteld in 2005
Realisatie 2006 t/m 2015

Slot Moermond Uitbreiding

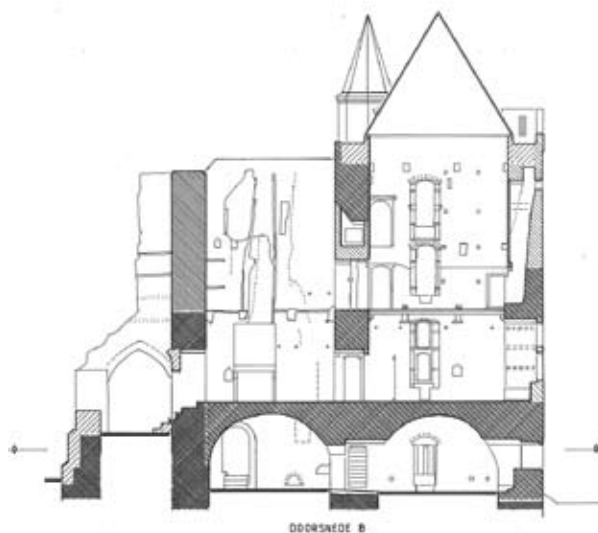
Opdrachtgever
Stichting Slot Moermond
Locatie Renesse
Ontwerp 2002
Realisatie 2004

Slot Ter Hooge Meerjarenonderhoudsplan

Opdrachtgever
Vereniging Van Eigenaren
Slot Ter Hooge
Locatie Middelburg
Ontwerp 1993
Realisatie 1994 t/m 2012

Slot Ter Hooge, foto: Niek Haak

Ruïne Brederode

Dankzij nieuwe
klimaatbeheersing,
herinrichting
en moderne
bezoekers-
faciliteiten kan het
Zeeuws Museum
weer decennia mee.

Entree Zeeuws Museum,

Werk in uitvoering

Werk in uitvoering

Werk in uitvoering

Tapijtenkamer, impressie: Christian Kieckens

Zeeuws Museum

Het Zeeuws Museum is één van de oudste musea van Nederland. Het werd opgericht in 1787 door het Zeeuwsch Genootschap der Wetenschappen. Een groot deel van het genootschapsbezit wordt nog steeds door het Zeeuws Museum beheerd.

Sinds 1972 is het Zeeuws Museum in een gedeelte van de oude Abdij van Middelburg gehuisvest. In de Abdij is ook het bestuur van de provincie Zeeland ondergebracht; een aantal kerken en de 86 meter hoge Lange Jan-toren behoren tot het complex. De Abdij ligt in het centrum van Middelburg.

Norbertijnen, ridders, prinsen van Oranje, geuzen, gouverneurs, beeldenstormers en bouwheren hebben een rol gespeeld in de ruim 850-jarige geschiedenis van de Abdij. Het gehele complex is in de Tweede Wereldoorlog zwaar gebombardeerd en na de oorlog gerestaureerd en deels herbouwd. Het Zeeuws Museum is de grootste museale instelling in Zeeland. Het beheert de grootste collectie erfgoed in de provincie. In de periode 2000-2001 zijn door RDH in opdracht van de provincie Zeeland de verbouwing van de archieven en kantoren uitgevoerd.

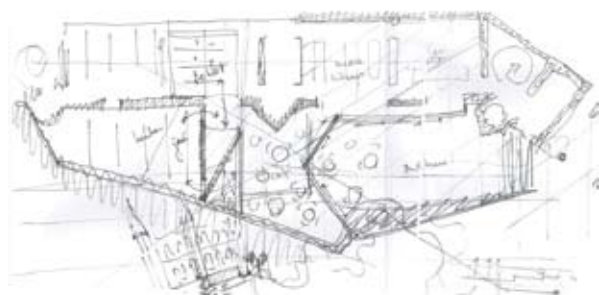
De eerste ontwerpen voor het verbouwen van het museale deel dateren uit november 2002. De daadwerkelijke verbouwing begon in september 2005.

De verbouwing zal in de zalen van het museum grotendeels onzichtbaar zijn: ze is vooral gericht op klimaatbeheersing en bezoekersfaciliteiten. Ten behoeve van de collectie wordt een klimaatinstallatie aangelegd. Voor de bezoekers komt er een nieuw trappenhuis, een lift en nieuwe publieksruimtes, waarin balie, garderobe, café en studieruimte worden ondergebracht. Ook voldoet het museum na de verbouwing aan de moderne eisen op het gebied van collectiebehoud.

Aan de buitenzijde wordt de verbouwing wel zichtbaar: de nieuwe ingang van het museum komt aan het Abdijsplein te liggen, waar het museum een terras zal krijgen. Het museum wordt hierdoor toegankelijker voor bezoekers en geeft bovendien de aanzet voor een meer levendig plein. Het Zeeuws Museum wordt naar het ontwerp van de Belgische architect Christian Kieckens geheel opnieuw ingericht. Bij de opening in 2007 zal het museum zijn prachtige collecties porselein, zilver en schilderijen tonen, de beroemde wandtapijten komen in een nieuw licht te hangen. Veel objecten, onder meer uit de collecties etnografie en streekdrachten, zullen voor het eerst te zien zijn. In de nieuwe presentaties is een serie films te bezichtigen die de kunstenaars Paul en Menno de Nooijer speciaal voor het museum hebben gemaakt. De bezoeker kan in het museum gebruik maken van prachtige zaalgidsjes en handige videoguides. Bekende Zeeuwen zetten hun eigen parcours uit in het nieuwe museum, dat regelmatig wisselentoonstellingen over uiteenlopende onderwerpen organiseert.

Zeeuwse kap, Elisabeth van der Helm, 1991, collectie: Zeeuws Museum/foto: Maarten Schets

Zeeuws Museum Verbouw

Opdrachtgever
Provincie Zeeland
Plaats Middelburg
Ontwerp 2002
Realisatie 2005-heden

Voormalig Archief Verbouw

Opdrachtgever
Provincie Zeeland
Locatie Middelburg
Ontwerp 2000
Realisatie 2000-2001

Alleen door gedegen vooronderzoek met een team van specialisten was het mogelijk de restauratie van Huis ter Horst succesvol af te ronden.

Huis ter Horst

Windvaan

Detail

Restauratie balustrade

Oude toestand

Huis ter Horst kan weer jaren mee

Het Jachtslot Huis ter Horst op het Koninklijk Landgoed De Horsten tussen Wassenaar en Voorschoten verrast de bezoeker door de on-Nederlandse neogotische stucdecoraties. Deze zijn inmiddels volgens de regelen der kunst gerestaureerd, evenals de daken, de balustrade en het voegwerk. De kleur van het stucwerk is na intensief kleuronderzoek teruggebracht in de originele, opvallende staat.

Kroon op het werk (en het jachtslot) is het herstel van de vergulde windvaan die in drie delen op de grond werd teruggevonden. Maar projectleider/opzichter Henk Ruissen heeft nog wel meer kronen op dit project staan. „Onze aandacht ging vooral uit naar het materiaalgebruik van het jachtslot, dat in 1863-1876 is gerenoveerd waarbij mogelijk alleen de kelder is gebleven”, vertelt Ruissen. „Zo bleek dat alleen het basement van het voorhuis uit hardsteen bestaat. Het overige ogenschijnlijke hardsteen is slechts cementmortel op baksteen aangebracht en voorzien van kamwerk en frijnslag.”

RDH werd aangetrokken voor de restauratie van de gevels om het gebouw te bewaren. Dat was hard nodig. Grote delen van de sierarkels waren naar beneden gekomen. Onderdelen van de waterslagen en het lijstwerk ontbraken waardoor het metselwerk door het hemelwater was aangetast. Eerdere reparaties waren onder meer met ijzer uitgevoerd dat door roest was gaan uitzetten. „Honderd jaar geleden koos men vooral voor reparaties die het uiterlijk van de gevel behielden, met welk materiaal dan ook”, legt Ruissen uit. „Zo troffen we stukjes hout aan, in plaats van stucwerk.”

In samenwerking met een restauratieadviseur van het Rijksdienst voor Archeologie, Cultuurlandschap en Monumenten (RACM), een stucwerkdeskundige en een restauratiestucadoor werd het gebruikte materiaal beoordeeld. Een analyse wees uit dat de stucdecoraties van hard, fijn cementmortel zijn gemaakt, in combinatie met baksteenpuin. Het team stelde een vergelijkbaar restauratiemateriaal samen. Ruissen: „De ornamenten zijn waarschijnlijk in mallen gegoten en vervolgens in het gevelwerk aangebracht. In Nederland tref je deze werkwijze nergens aan. In Engeland is dat meer gangbaar, daar hebben we ons georiënteerd.”

Het stucwerk was in aanvang van het project muiskrijg. Een verfanalyse liet echter zien dat de oorspronkelijke afdeklaag uit een kalkachtige vulling met papaverolie bestond, met wat meekrap als kleurstof. Hierdoor werd de zachtroze kleur verkregen die nu weer is teruggebracht. Ook het voegwerk vroeg om extra aandacht. Tijdens een eerdere onderhoudsbeurt waren in vrijwel alle gevels de voegen met een slijpmachine verbreed om het voegwerk te vergemakkelijken. Hierdoor was de fijnheid van het uiterlijk onherstelbaar verstoord. De slechte oppervlakken zijn met een voeg die in uiterlijk en materiaalkleur passend is, hersteld. Alleen de noordelijke topgevel is nagenoeg origineel gebleven.

Jachtslot Huis ter Horst Restauratie

Opdrachtgever
Algemeen beheerder
Kon. Landgoed De Horsten
Wassenaar/Voorschoten
Locatie Voorschoten
Ontwerp 1998
Realisatie 2005

De originele kleur is teruggebracht

Oude schade

H. Ruissen (1955)

Bij Rothuizen van Doorn 't Hooft is projectleider Henk Ruissen gespecialiseerd in het nauwgezet opnemen, uitwerken en detailleren van historische panden. Ook het houden van toezicht en de begeleiding van projecten is bij hem in goede handen.

Bij binnentreden van de werf ging je honderd jaar terug in de tijd, alles lag er bij alsof de mannen even koffie waren gaan drinken.

Werf Meerman, werk in uitvoering

Hoogaars, foto: SBH

Interieur oude toestand, foto: SBH

De werf van Meerman behouden

In juli 2003 kocht de gemeente Middelburg de werf van Meerman in Arnhemuiden voor het symbolische bedrag van één euro. Inmiddels heeft dit cultureel erfgoed de status rijksmonument gekregen.

Op 7 november 1786 kocht Jacob Meerman een bestaande scheepswerf in Arnhemuiden aan de Arne. De werf omvatte destijds twee loodsen, een zogenaamde kanthelling en vele gereedschappen. In de twee eeuwen van het actieve bestaan - tot 1986 - werden er meer dan tweehonderd hoogaarzen gebouwd. Hoogaarzen (platbodems) waren typische Zeeuwse, zeilende visserscheepjes.

De werf van Meerman is de oudste nog bestaande werf in Zeeland en is sinds haar vestiging vrijwel onveranderd gebleven. De werf is dus origineel en authentiek. Dat geldt niet alleen voor de loodsen, het brandkot, de hijsmasten en hellingen, maar zeker ook voor de vele gereedschappen, oude machines, mallen, werkbanken en inrichting. Het bijzondere was dat de loodsen met inrichting zijn overgedragen als ware de werfwerkzaamheden gisteren even stilgelegd. Alleen het vele spinrag vertelde dat hamers en beitels al bijna 20 jaar zwegden.....

De restauratie van de werf werd een project van de gemeente Middelburg en gesubsidieerd door de Europese Unie, de provincie Zeeland en de Stichting Behoud Hoogaars. De Stichting Behoud Hoogaars krijgt de volledige werf met kades in beheer.

Na een grondige technische opname door RDH zijn bestek en tekeningen gemaakt voor de restauratie. Daarnaast is een plan ontwikkeld voor een nieuwe loods waarin een machinale werkplaats, vergaderruimtes en archief ruimtes zijn voorzien.

Na aanbesteding is de aannemer in het voorjaar van 2006 begonnen met de restauratie. De loodsen zijn geheel ontmanteld waarna alleen een staketsel van spanten en gordingen overbleef. Er is nauwkeurig gesorteerd op te hergebruiken materialen zoals constructiehout, ramen en deuren, potdekseldelen en overig authentiek materiaal als gehengen en beugels. Op tekening is de herkomst van deze materialen aangegeven. Dit alles met het doel het bestaande beeld na de restauratie zoveel mogelijk te benaderen.

In september 2006 is het project opgeleverd inclusief een vernieuwde wagenhelling, een gerestaureerd brandkot en een gedeeltelijke terreinafwerking. De inrichting van de gebouwen en de afwerking van de nieuwe loods neemt de Stichting Behoud Hoogaars zelf ter hand. Momenteel wordt nog gewerkt aan kades en beschoeiingen zodat hoogaarzen, hengsten en andere platbodems in de toekomst kunnen afmeren.

situatie

De heer Meerman. foto: SBH

Oude werf. foto: SBH

Historische Scheepswerf Meerman Restauratie
Opdrachtgever
Gemeente Middelburg
Locatie Arnhemuiden
Ontwerp 2005
Realisatie 2006

Boerderij Tervate

Nog te vaak moet een ambtelijke muur geslecht worden om een historische boerderij een andere bestemming te kunnen geven.

Historische boerderijen

De historische boerderijen zijn belangrijk voor de identiteit van het buitengebied. Zij geven een beeld van de economische ontwikkeling van de agrarische sector. Steeds meer historisch waardevolle boerderijen verkeren echter in slechte bouwkundige staat. De subsidiemogelijkheden zijn gewijzigd waardoor veel minder geld beschikbaar is voor restauratie.

Boeren in Nederland hebben in de loop der eeuwen een traditie van vernieuwing opgebouwd. Dat kwam tot uitdrukking in zowel het landschap als de boerderijen. Deze boerderijen waren niet alleen bedrijfstechnisch een groots geheel, maar ook architectonisch en landschappelijk. Behalve de erkende rijksmonumenten zijn er nog veel andere karakteristieke boerderijen die waardevol zijn om te behouden.

Ook voor deze boerderijen geldt dat de gebouwen steeds minder rendabel worden en het geld voor instandhouding ervan ontbreekt. Omdat boerderijen in hoog tempo hun oorspronkelijke functie verliezen, is het noodzakelijk dat er ruime mogelijkheden komen voor herbestemming; immers, een nuttige gebruiksfunctie is de beste garantie voor het behoud van deze objecten.

Voor de Zeeuwse situatie geldt dat subsidie alleen van toepassing is op boerderijen welke de status rijksmonumenten hebben. De overige boerderij-eigenaren moeten het stellen met fiscale aftrek van onderhoud (indien mogelijk) of laagrentende leningen (indien van toepassing). Het Jaar van de Boerderijen zorgde echter voor een groeiende maatschappelijke en politieke aandacht.

Voor herbestemming van de gebouwen zijn in het kader van Vitaal Platteland (een subsidiemogelijkheid voor vernieuwende projecten op het platteland) mogelijkheden gecreëerd. Deze blijken in de praktijk echter onvoldoende te werken, ook nu zijn er nog teveel belemmeringen vanuit de Ruimtelijke Ordening om dit te realiseren. In 2003 gaf de provincie Zeeland opdracht tot het uitvoeren van een studie om meer inzicht te krijgen in de problematiek van het behoud van de historische boerderijen. In het totaal zijn 4795 boerderijen binnen de provincie in kaart gebracht.

De resultaten zijn in 2006 opgeleverd en inmiddels is de ontwerpuitwerkingsnota Cultuurhistorie en monumenten 2007-2012 vastgesteld. Hierin wordt aangegeven welke provinciale middelen de komende jaren beschikbaar worden gesteld en welke maatregelen (planologisch, ondersteunend) worden genomen. Boerderijen komen in deze nota nadrukkelijk aan de orde. Uit het onderzoek blijkt dat de huidige, voor een deel nog in ontwikkeling zijnde, wet- en regelgeving van de verschillende overheden (rijk, provincie en gemeenten) niet of onvoldoende op elkaar aansluiten. Dat maakt het voor de eigenaren en gebruikers lastig om de historische boerderij te behouden of een nieuwe bestemming te geven.

Ondanks deze problemen heeft RDH afgelopen jaren diverse boerderijen gerestaureerd. Vaak was hierbij sprake van een gedeeltelijk of geheel nieuwe, gepaste functie. Uitgangspunt voor RDH is dat verbouw of wijziging van functie altijd met respect voor de historische gelaagdheid en de historische onderdelen van de boerderij uitgevoerd moet worden. Bij elke verbouwing of wijziging dienen daarom de bouwsporen van de boerderij zo veel mogelijk worden behouden. Deze bouwsporen vertellen immers het 'verhaal' van de boerderij en maken de boerderij daarmee uniek.

Boerderij Tervate Restauratie

Opdrachtgever
De heer L'Annee de Betrancourt
Locatie Kloetinge
Ontwerp 2003
Realisatie 2003-2005

Boerderij Duinwijk Restauratie

Opdrachtgever
Fam. Rappard
Locatie Domburg
Ontwerp 1999-2000
Realisatie 1999-2000

Boerderij Oude Zanddijk Reconstructie

Opdrachtgever
Fam. Priem
Locatie Heinkenszand
Ontwerp 2004
Realisatie 2006

Boerderij Raaphorst Restauratie en verbouwing

Opdrachtgever
Algemeen beheerder Kon.
Landgoed De Horsten
Wassenaar/Voorschoten
Locatie Wassenaar
Ontwerp 1998
Realisatie 2003

C.M.J. de Jonge (1964)

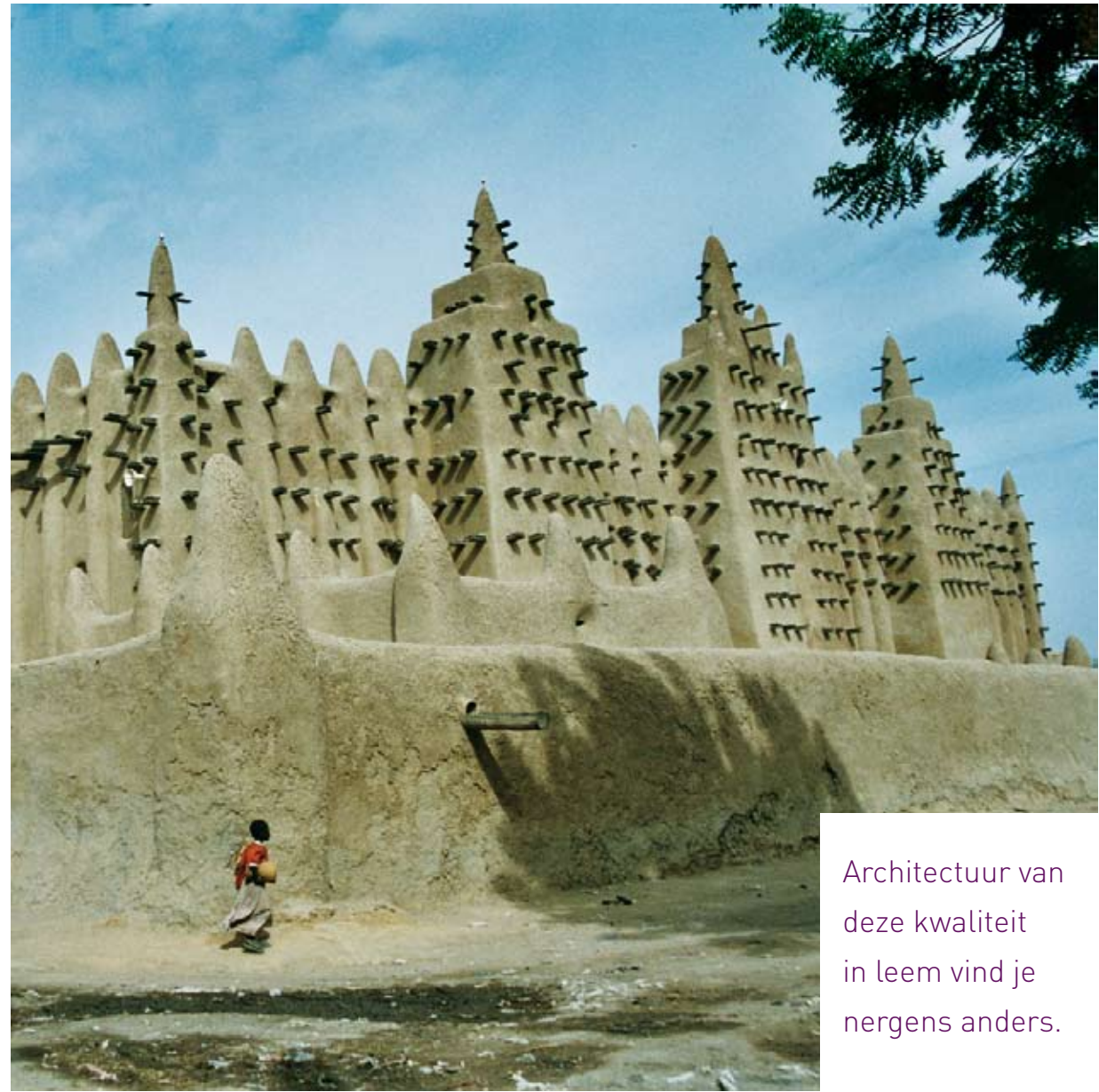
Boerderij Oude Zanddijk, oude toestand

Boerderij Raaphorst

Bij Rothuizen van Doorn 't Hooft is senior projectleider Kees de Jonge verantwoordelijk voor het reilen en zeilen binnen de productgroep Historische Gebouwen. Daarnaast begeleidt hij de meer complexe projecten en treedt hij op als Bouwkundig Adviseur voor de Boerderijenstichting Zeeland.

Architectuur van deze kwaliteit in leem vind je nergens anders.

Moskee van Djenné, foto: R. Bedeaux

Moskee van Djenné, foto: R. Bedeaux

Moskee van Djenné, foto: R. van Wendel de Joode

Monumentale architectuur van leem gerestaureerd

De prachtige stad Djenné (Mali, West-Afrika) ligt niet direct in het werkgebied van RDH. Toch is architect Pierre Maas er minstens een keer per jaar te vinden. Als supervisor houdt hij overzicht op de restauraties van de spectaculaire lemen architectuur die Djenné kenmerkt.

„Djenné staat sinds 1988 op de Werelderfgoedlijst van Unesco”, vertelt Maas. „Nergens anders op de wereld wordt deze kwaliteit architectuur met lemen bouwmaterialen gemaakt. De monumentale architectuur heeft zich in de 16e en 17e eeuw ontwikkeld. Zowel de bouwstenen als mortel en het pleisterwerk worden van leem gemaakt. Ondanks dit relatief kwetsbare materiaal zijn de oorspronkelijke stijlelementen nog steeds te zien.”

Leem moet jaarlijks onderhouden worden. Dertig jaar geleden verslechterde de economische situatie sterk; veel mensen trokken weg. De gebouwen werden niet langer onderhouden en dreigden in te storten. Bovendien hadden sommige draagkrachtige inwoners van Djenné een voorkeur voor huizen gemaakt van cement en gebakken tegeltjes. Voor de historische waarde van de lemen huizen was nauwelijks meer oog. Ook de vakkennis van het metselaarsgilde ging hard achteruit.

Maas: „In 1996 heeft het Museum voor Volkenkunde in Leiden met financiering van het ministerie van Buitenlandse Zaken een ambitieus restauratieplan opgezet. Ik ben gevraagd hiervoor supervisor te zijn.” Pierre Maas promoveerde in 1994 aan de TU Eindhoven op onderzoek naar de lemen architectuur van Djenné de basis voor was.

In acht jaar tijd werd in Djenné de basis gelegd voor een nieuwe generatie metselaars die ook in staat is offertes te maken en bouwtekeningen te lezen. Er zijn mensen opgeleid om de organisatie rond de restauratie te leiden en er is financiering voor het toekomstige herstel en onderhoud. De bevolking heeft weer oog gekregen voor de leemarchitectuur. Inmiddels zijn circa honderd huizen, grafmonumenten en de monumentale moskee gerestaureerd. Er volgde een tweede fase die zich ook richt op dorpen in de buurt van Djenné en in het beroemde Pays Dogon.

Unesco Werelderfgoed Djenné en Pays Dogon Restauratie

Opdrachtgever
Ministerie van Buitenlandse Zaken
/ Rijksmuseum voor Volkenkunde,
Leiden
Locatie Mali, Djenné en Pays Dogon
Ontwerp 1998 tot heden
Realisatie 1998 tot heden

Ambachtelijk vakwerk, foto: R. Bedeaux

Poort, foto: R. Bedeaux

Detail, foto: R. Bedeaux

P.C.M. Maas (1960)

Bij Rothuizen van Doorn 't Hooft is architect/partner Pierre Maas onder andere gespecialiseerd in het restaureren van leemarchitectuur. Ook heeft hij binnen Rothuizen van Doorn 't Hooft het segment 'Scholen' onder zijn hoede.

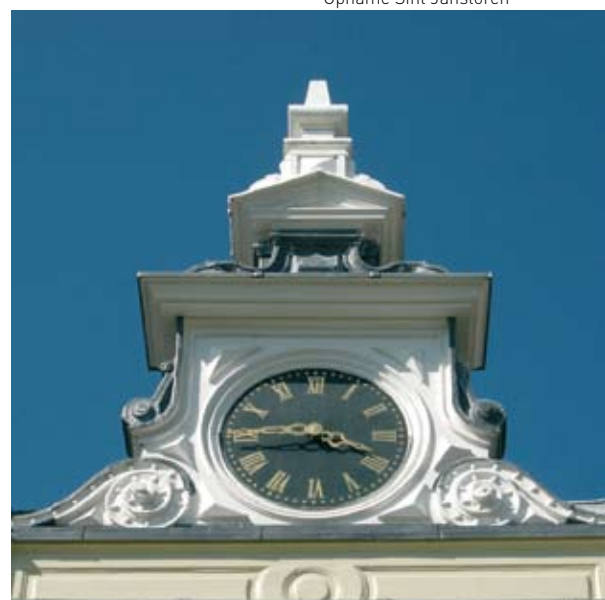

Oranjemolen

Door planmatig onderhoud kan veel (vervolg)schade voorkomen worden.

Opname Sint Janstoren

Slot Ter Hooge

Onderhoudsplannen

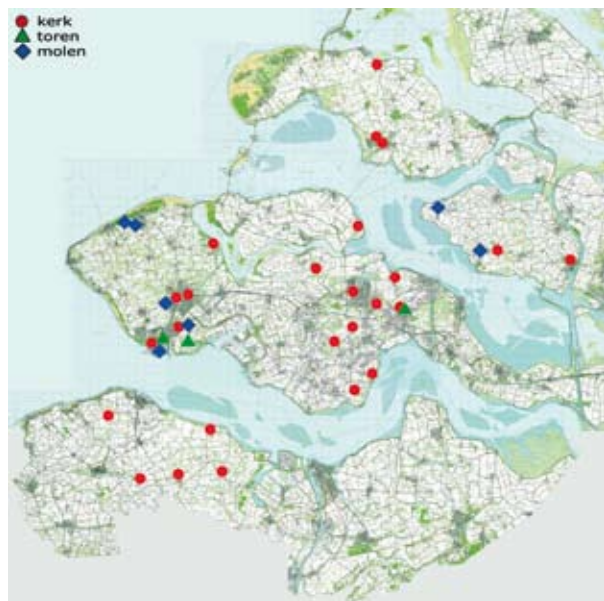
Een meerjaren onderhoudsplan met een jaarlijkse bouwkundige aanpak is de beste garantie voor een langdurige instandhouding van een monument.

Momenteel heeft RDH circa 38 lopende onderhoudsprojecten. Voor al deze gebouwen heeft de productgroep Historische Gebouwen een onderhoudsplan opgesteld. Ook begeleidt zij jaarlijks, in nauw overleg met de opdrachtgever, het bouwkundig onderhoud.

De basis van het onderhoudsplan is een opnamerapportage waarbij uitgebreid de technische staat van het gebouw wordt weergegeven, inclusief foto's en bouwkundige detail- en overzichtstekeningen. In het opnamerapport staan ook voorstellen voor de herstelwijze van de aangetroffen gebreken. Vervolgens wordt een zesjarig onderhoudsplan opgesteld dat, na goedkeuring door de opdrachtgever, met een begroting wordt ingediend bij de Rijksdienst voor Archeologie, Cultuurlandschap en Monumenten. De RACM kan, afhankelijk van het soort monument, tussen de 40 en 65 procent subsidie verstrekken van de maximaal subsidiabele onderhoudskosten (Brim regeling).

Na subsidietoezegging begeleidt RDH de uitvoering van het jaarlijkse onderhoud; van aanvraag van de offertes tot de afrondende kwaliteitscontrole ter plaatse. Ook stelt RDH een financieel overzicht per onderhoudsjaar op. Na afloop van de onderhoudscyclus wordt een afsluitend financieel overzicht van het gehele plan gemaakt.

Onderhoud is niet goedkoop. Het is dan ook niet ongebruikelijk dat onderhoud wordt uitgesteld omdat de eigenaar de kosten te hoog vindt. Dit heeft echter een averechts effect. Er ontstaat achterstallig onderhoud dat, om de schade te kunnen herstellen, voor steeds hogere kosten zorgt. Een planmatige aanpak van onderhoud leidt uiteindelijk tot besparing en voorkomt onnodig hoge restauratiekosten.

Zeeuwse monumenten door RDH in onderhoud

Opnames

Historische of cultureel waardevolle gebouwen hebben zelden nog hun oorspronkelijke gezicht. Nieuwe generaties gebruikers hebben steeds eigentijdse elementen toegevoegd.

De veranderingen en het onderhoud werden altijd uitgevoerd met respect van de uitvoerende vakman voor het werk van zijn voorgangers. Bartjan Luteijn is zo'n vakman. Hij beschikt over de brede ervaring en de noodzakelijke kennis van oude bouwtechnieken die voor restauratie en vernieuwing noodzakelijk zijn.

Aan een restauratie gaat altijd een bouwtechnische opname vooraf. Bij deze opname wordt gekeken naar de mate van kwaliteitsverlies van de diverse bouwdelen. De toetsing van de kwaliteit van historische gebouwen ligt echter niet in regelgeving vast en is voorbehouden aan het oordeel en gevoel van de ervaren bouwkundige.

Als gebouwen nog in gebruik zijn, beperkt de bouwkundige zich meestal tot het inschatten van de situatie met zijn ervaren blik en zijn neus voor bouwgebreken of 'beestjes'. „Oog hebben voor dit werk is minstens zo belangrijk als vakkennis”, vindt Luteijn. Wanneer ernstige gebreken vermoed worden en schattingen niet geoorloofd zijn, worden alsnog monsters genomen.”

RDH heeft al vele gebouwen geïnspecteerd: molens, kerken, kastelen, woningen maar ook vestingmuren en sluizen. De wijze van schouwen bepaalt de kwaliteit van de opname. Het nalopen van hoog aangebracht voegwerk bijvoorbeeld, gebeurt nu eenmaal het beste met een spie, niet vanaf de grond met een verrekijker. Luteijn: „Soms werken we vanuit een hoogwerker, soms met de lieslaarzen aan tot je middel in het water. Dat hoort bij dit vak.

Maar wat belangrijk is, is dat we kwaliteit bieden. Dat maakt de opname misschien iets duurder maar dat verdient zich uiteindelijk in de restauratie altijd weer terug.”

Opname Zwarthoekse zeesluis

Zwarthoekse Zeesluis Restauratie

Opdrachtgever
Projectgroep Zwarthoekse Zeesluis
Locatie Westdorpe
Ontwerp 2005
Restauratie Nog uit te voeren

Sint Janstoren Restauratie

Opdrachtgever
Gemeente Gorinchem
Locatie Gorinchem
Ontwerp 2005
Realisatie 2006-2007

Oranjemolen Restauratie

Opdrachtgever
Gemeente Vlissingen
Locatie Vlissingen
Ontwerp 2006
Realisatie 2007-2012

Slot Ter Hooge Meerjarenonderhoudsplan

Opdrachtgever
Vereniging Van Eigenaren Slot Ter Hooge
Locatie Middelburg
Ontwerp 1993
Realisatie jaartal 1994 t/m 2012

Kort

PGHG in Breda

Sinds september 2006 werkt de productgroep Historische Gebouwen voor een belangrijk deel vanuit de vestiging in Breda.

Gezien de groeiende orderportefeuille en de ontwikkelingen in de markt is de voltallige productgroep tenminste op maandag en vrijdag in Breda aanwezig. De overige dagen worden afhankelijk van de projecten ingevuld. Voor opdrachtgevers uit Zeeland blijft de productgroep actief vanuit de Goese vestiging.

Erkenningsregeling Restauratie Architecten

Nederland telt circa 48.000 gebouwen die beschermd worden als rijksmonument. Dit aantal neemt de komende jaren nog toe. Een aantal is toe aan restauratie. Hier komt veel kennis, deskundigheid en kwaliteit bij kijken. Deze kwaliteit moet (h)erkend, ondersteund en gestimuleerd worden. Steeds vaker vragen opdrachtgevers bij restauratiebedrijven en/of architectenbureaus naar een werkend kwaliteitssysteem en moeten deze aantoonbaar over voldoende referenties en ervaring beschikken.

RDH maakte afgelopen jaar deel uit van een initiatiefgroep van restauratiearchitecten om te komen tot een erkenningsregeling voor deze architectengroep. Deze erkenning of het certificaat kan gebruikt worden om de kwaliteitsvraag te beantwoorden. Inmiddels is het zo ver dat er, in samenwerking met de Habéon Groep, een Gemeenschappelijke Erkenningsregeling Architecten in de Restauratie (GEAR) tot stand is gekomen. Nu bestaat de mogelijkheid om het traject voor kwaliteitsborging en -beoordeling op basis van de erkenningsregeling te starten. Een pilot met een aantal restaurerende architectenbureaus is gestart. Na deze pilot zal ook RDH zich aanmelden voor certificering.

Stadhuismuseum Zierikzee

De gemeente Schouwen-Duiveland beheert onder meer twee musea in Zierikzee, het Stadhuismuseum en het Maritiem Museum. De afgelopen vijftien jaren zijn in beide musea de problemen op het gebied van collectiebeheer en presentatie sterk toegenomen. De toestand van de historische collectie gaat snel achteruit en het publiek blijft, mede door de verouderde tentoonstelling, weg. In 2005 besloot de gemeente beide collecties samen te voegen tot één, nieuw museum in het voormalige stadhuis van Zierikzee. Hiervoor is een ontwikkelingsperspectief 2005-2009 opgesteld.

In opdracht van de gemeente heeft RDH een restauratieplan geschreven. Ook zal RDH de ruimtes van het depot aanpassen en een nieuw museum in het stadhuis ontwerpen. De uitvoering van fase 1 (depots) staat gepland voor na de zomervakantie van 2007.

Demontage en herbouw GVB Hallen Amsterdam

Dit project betreft een deelplan in de totale herinrichting van het terrein van de voormalige Oostergasfabriek in Amsterdam. De expertise van RDH wordt ingezet voor de GVB Hallen. In deze hallen komt het Centrum voor Beeldende Kunst. Het is de bedoeling dat van de huidige hallen (vier beuken van verschillende breedte, totaal 54x93 meter diep) een deel wordt teruggebouwd (twee beuken van verschillende breedte, totaal 27x36 meter diep). De hallen maakten onderdeel uit van de gasfabriek en zijn later gebruikt als remise voor de (paarden)tram van het Gemeentelijk Vervoer Bedrijf (GVB).

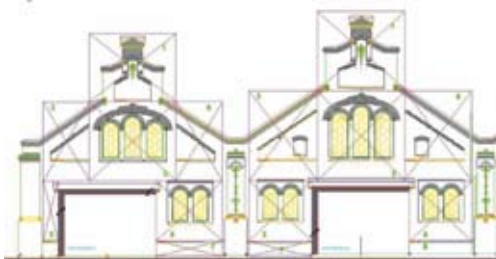
Gezien de enorme vervuiling, tot zes meter diep, zijn de hallen grotendeels afgebroken om na de sanering weer terug te worden gebouwd. RDH heeft de gebouwen opgenomen, ingemeten, getekend en de bestekken verzorgd voor ontmanteling, demontage en herbouw. Tijdens de demontage, opslag en herbouw houdt RDH toezicht, en treedt het bureau op als extern adviseur.

Stadhuismuseum

Demontage GVB Hallen

Demontagetekening GVB Hallen